

بررسی وضعیت مجلات علمی و میزان انعکاس آنها در نمایه‌های بین‌المللی از بدو انقلاب اسلامی تا کنون ارائه راه‌حل جهت بهینه‌سازی^۱

دکتر زهرا موسوی‌زاده^۲

تاریخ دریافت: ۷۹/۲/۱۱

چکیده: هدف این پژوهش بررسی وضعیت مجلات علمی ایران از بدو انقلاب اسلامی و میزان مشارکت این مجلات در علم جهان از طریق نمایه‌های بین‌المللی است. روش پژوهش سنجش کتابشناختی مجلات علمی و نمایه‌های بین‌المللی یعنی، آگریندکس (Agrindex)، نمایه علوم علمی و تکنولوژی (Applied science and Technology Index)، نمایه مهندسی (Engineering Index)، نمایه علوم انسانی (Humanities Index)، ایندکس اسلامیکوس (Index Islamicus)، نمایه استنادی علوم (Science citation Index) نمایه استنادی علوم اجتماعی (Social science citation Index) و نمایه علوم اجتماعی (social science Index) بوده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که مجلات علمی ایران از نظر تعداد، پوشش موضوعی، زبان، انتشار به موقع، شمارگان، چکیده انگلیسی، و نشانه بین‌المللی پایندها در شرایط مطلوبی نیستند. در مقاله علل عدم انعکاس مجلات علمی مورد بحث قرار گرفته و برای بهبود وضعیت مجلات علمی و انعکاس بیشتر آنها در نمایه‌های بین‌المللی راه کارهایی ارائه گردیده است.

کلیدواژه‌ها: مجلات علمی، نمایه‌های بین‌المللی، مشارکت علمی، سنجش کتابشناختی

مقدمه

جهان علم یک کل است که دانشمندان هر یک مسئولیت جزئی از آن را برعهده دارند. از

۱. برگرفته از: زهرا موسوی‌زاده، "بررسی وضعیت مجلات علمی و میزان انعکاس آنها در نمایه‌های بین‌المللی از بدو انقلاب تا کنون و (ارائه راه‌حل جهت بهینه‌سازی)". پایان‌نامه دکتری علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۹.

۲. عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

ترکیب این اجزاء سیمای کلی علم در هر دوره تاریخی ترسیم می‌شود. در واقع محققان حوزه‌های علمی، گروه‌های شبکه جهانی علم هستند که هر یک موضع و جایگاه ویژه‌ای را در این شبکه به خود اختصاص می‌دهند. تعداد پیوندهایی که یک دانشمند با دیگر دانشمندان آن شبکه برقرار می‌کند یا دیگران با او برقرار می‌کنند، تجلی میزان اتصال آن به شبکه جهانی و به بیان دیگر میزان مشارکت آن در علم جهانی است. مشارکت علمی مفهوم گسترده‌ای است که از دیدگاه‌های گوناگون می‌توان به آن نگریست. جلوه‌های این مشارکت را می‌توان در دانشگاه‌ها، نهادهای پژوهشی، مجامع علمی، انتشارات علمی، همایش‌ها و مانند آن یافت، اما در همه این دیدگاه‌ها، وجه مشترک واحدی وجود دارد که در درونمایه مفهوم مشارکت نهفته است، و آن ویژگی تعاملی و دوسه به بودن است. مشارکت علمی به معنای دادوستد علمی است یعنی هم باید در این فرایند دهنده بوده و هم گیرنده. هرگاه عضو یا عنصری تنها گیرنده و مصرف‌کننده باقی بماند نمی‌تواند به عنوان مشارکت‌کننده‌ای فعال مطرح باشد (حری، ۱۳۷۸، ص ۶۸).

بیان مسئله

در مطبوعات پیوسته به میزان مشارکت کشورها در علم جهانی اشاره می‌شود. (گیبس^۱، ۱۹۹۵) از طریق تحلیل استنادی مقالات مندرج در نمایه استنادی علوم به رتبه‌بندی ۸۱ کشور جهان پرداخته است. در این رتبه‌بندی ایران مشترکاً با عراق سی هزارم درصد امتیاز را کسب کرده است و در مرتبه پنجاه و پنجم قرار گرفته است. سهم مشارکت علمی هر کشور در عرصه بین‌المللی با نمایه‌ها سنجیده می‌شود. نمایه‌ها اطلاعات مربوط به دستاوردهای علمی در حوزه‌های موضوعی مختلف را درج می‌کنند تا راه کوتاه، سریع و سهل الوصول‌تری را برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز محققان فراهم سازند. اطلاعات مندرج در نمایه‌ها به جز استفاده‌های علمی و تحقیقاتی دائماً نیز مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و استنباط‌ها و نتیجه‌گیری‌های مختلفی از آن حاصل می‌شود. از جمله این نتایج، تعیین سهمی است که هر کشور در تولید، اشاعه، و تبادل اطلاعات در علم جهانی دارد. نمایه‌های بین‌المللی گرچه مدعی هستند که انتشارات دنیا را تحت پوشش می‌گیرند و با مباحث برخورد چند رشته‌ای دارند ولی خالی از محدودیت نیستند و بخش عمده‌ای از مجلات علمی به این گونه منابع راه نمی‌یابند. در نتیجه میزان مشارکت ایران در علم جهانی که به استناد این نمایه‌ها تعیین می‌گردد واقعی نیست. با عنایت به این امر سهم واقعی ایران در علم جهانی باید تعیین شود.

هدف پژوهش

چون یکی از شاخص‌های تعیین‌کننده مشارکت در علم جهانی میزان انعکاس مجلات علمی کشورها در نمایه‌های بین‌المللی است، تحقیق حاضر در صدد است با تعیین وضعیت مجلات علمی کشور، میزان انعکاس آنها را در نمایه‌های بین‌المللی از بدو انقلاب تاکنون مشخص نماید و راه‌حل‌هایی جهت بهینه‌سازی ارائه کند. برای رسیدن به این هدف ۱۳ پرسش اساسی مطرح شد که به ترتیب مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

تعریف عملیاتی اصطلاحات

مجلات علمی: به مجلات دارای امتیاز در یکی از گروه‌های علوم انسانی، فنی و مهندسی، کشاورزی و منابع طبیعی، علوم پایه، هنر یا مسائل خاص توسعه فرهنگی اجتماعی و اقتصادی به صورت چند رشته‌ای یا میان رشته‌ای اطلاق می‌شود که از کمیسیون بررسی نشریات علمی وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی رسماً مجوز علمی - پژوهشی اخذ کرده‌اند. نمایه‌های بین‌المللی: نمایه‌نامه‌های موجود در ایران می‌باشند که در زمینه موضوعی تحت پوشش آنها، مجله علمی - پژوهشی موجود بوده است. بدو انقلاب تاکنون: منظور ابتدای اعتبارگذاری مجلات علمی در نظام جمهوری اسلامی ایران توسط کمیسیون بررسی نشریات علمی وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی، تا آغاز تحقیق، یعنی سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۶۳ می‌باشد. مجلات واجد شرایط: مجلاتی هستند که شرایط ورود به نمایه‌های بین‌المللی را دارا هستند.

روش و جامعه پژوهش

روش پژوهش "سنجش کتابشناختی" در چارچوب کتابسنجی و علم‌سنجی است، و هدف، تعیین میزان مشارکت علمی ایران در عرصه بین‌المللی برحسب میزان انعکاس مجلات علمی در نمایه‌های بین‌المللی است. در بخش اول که بررسی وضعیت مجلات علمی کشور از بدو انقلاب تاکنون است، جامعه مورد مطالعه، مجلات علمی تأیید شده توسط کمیسیون بررسی نشریات علمی از آغاز فعالیت (۱۳۶۳) تا آغاز پژوهش (۱۳۷۷) است. در بخش دوم که تعیین میزان انعکاس مجلات علمی در نمایه‌های بین‌المللی است، جامعه مورد مطالعه نمایه‌های اگریندکس (Agrindex)، نمایه علوم عملی و تکنولوژی (Applied science and Technology Index)، نمایه مهندسی (Engineering Index)، نمایه علوم انسانی (Humanities Index)، ایندکس اسلامیکوس

(Index Islamicus)، نمایه استنادی علوم (Science citation Index) نمایه استنادی علوم اجتماعی (social science citation Index) و نمایه علوم اجتماعی (social science Index) بوده است.

پیشینه پژوهش

در ایران، در زمینه پژوهش حاضر، پژوهشی انجام نشده است، ولی در پژوهش‌هایی با اهداف متفاوت مشارکت ایران در علم جهانی مورد مطالعه قرار گرفته که به خلاصه آنها اشاره می‌شود. در سال ۱۳۷۳ در بررسی موقعیت ایران در جهان، در هشت رشته علمی در زمینه علوم این نتیجه حاصل گردیده که تحقیقات دانشگاهی کشور در سال‌های بعد از رونق قیمت نفت، چند برابر می‌شود و برای یک دوره شش ساله (۱۳۵۹-۱۳۵۳) دوام می‌یابد. در دوره شش ساله بعد از انقلاب با شروع جنگ و انقلاب فرهنگی، عملکرد تحقیقات دانشگاهی کشور به شدت سقوط می‌کند و به حداقل می‌رسد و شش سال ادامه می‌یابد (اعتماد، ۱۳۷۳). در سال ۱۳۷۴ بررسی روند انتشارات مقالات شیمی در مجلات بین‌المللی (۱۳۷۳-۱۳۵۲) نشان می‌دهد که شمار مقالات چاپ شده محققان ایرانی در مجلات بین‌المللی از سال‌های پیش از انقلاب سیری فزاینده داشته، تا سال انقلاب به اوج خود می‌رسد و پس از آن روندی نزولی پیدا کرده و از سال ۱۳۶۴ مجدداً سیر صعودی آغاز نموده است (سریلوکی، ۱۳۷۴).

در سال ۱۳۷۷ در بررسی وضعیت مقالات علوم پایه فهرست شده محققان مقیم ایران در نمایه استنادی علوم و نمایه استنادی علوم اجتماعی این نتیجه حاصل شده که در سال ۱۳۷۵ تعداد ۴۴۵ مقاله از سوی محققان مقیم ایران در این دو نمایه فهرست شده است که ۹۵ درصد آنها در رشته علوم و ۵ درصد در رشته علوم انسانی بوده‌اند (مجتهدزاده، ۱۳۷۵).

در سال ۱۳۷۸ بررسی سهم ایران در تحقیقات کشاورزی جهان در سه بانک اطلاعاتی AGRIS، AGRICOLA و CAB نشان می‌دهد که سهم ایران در هر کدام از بانک‌های اطلاعاتی کمتر از یک درصد است (صراف‌زاده، ۱۳۷۸).

در پژوهش‌های خارج کشور میزان انعکاس انتشارات اسلامی (ستار، ۱۹۸۷) و مجلات علمی و دانشگاهی فنلاند (کورتیلین^۱، ۱۹۹۴) در نمایه‌ها بررسی شده و به این نتیجه دست یافته‌اند که تنها تعداد اندکی از آنها در نمایه‌های مورد بررسی منعکس گردیده‌اند. مطالعات بعدی عدم انعکاس درصد زیادی از مقالات و انتشارات دولتی و سازمان‌ها را در نمایه‌ها نشان می‌دهند (کلیملی^۲، ۱۹۹۳) (شوارتز، ۱۹۹۷).

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

تجزیه و تحلیل یافته‌ها براساس تقدم و تأخر سئوالات اساسی پژوهش به شرح زیر است:

۱. نسبت تعداد مجلات علمی بر مجلات کل کشور در سال‌های مورد بررسی

براساس اطلاعات مندرج در جدول ۱، با افزایش سال‌های مورد بررسی تا ۱۳۷۰ به تدریج بر تعداد مجلات علمی افزوده شده، در سال‌های ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۴ تعداد مجلات علمی تقریباً ثابت بوده و از آن به بعد مجدداً افزایش داشته است. نسبت درصد مجلات علمی به مجلات کل کشور تا سال ۱۳۶۷ سیر صعودی و از آن به بعد سیر نزولی داشته است.

جدول ۱. توزیع فراوانی مجلات علمی نسبت به کل مجلات کشور به تفکیک در سال‌های ۱۳۶۳-۱۳۷۷

سال	مجلات	کل مجلات کشور	مجلات علمی*	نسبت درصد
۱۳۶۳	۱۶۷	۱۶۷	۳	۱/۸
۱۳۶۴	۱۹۶	۱۹۶	۱۹	۹/۷
۱۳۶۵	۲۳۶	۲۳۶	۲۷	۱۱
۱۳۶۶	۲۳۸	۲۳۸	۳۲	۱۳/۴
۱۳۶۷	۲۳۶	۲۳۶	۴۱	۱۷/۳
۱۳۶۸	۲۶۹	۲۶۹	۴۴	۱۴/۳
۱۳۶۹	۳۵۱	۳۵۱	۴۸	۱۳/۶
۱۳۷۰	۴۲۲	۴۲۲	۴۹	۱۱/۶
۱۳۷۱	۴۹۵	۴۹۵	۴۸	۹/۷
۱۳۷۲	۵۴۴	۵۴۴	۴۷	۸/۶
۱۳۷۳	۵۸۸	۵۸۸	۴۷	۸
۱۳۷۴	۶۲۴	۶۲۴	۴۷	۷/۵
۱۳۷۵	۶۸۱	۶۸۱	۵۰	۷/۳
۱۳۷۶	۷۵۳**	۷۵۳	۵۶	۷/۴
۱۳۷۷	۸۴۴**	۸۴۴	۶۱	۷/۲
جمع	۶۶۴۴	۶۶۴۴	۶۱۹	۱۰/۷

* مجلات علمی - پژوهشی بدون احتساب مجلات علمی در رشته پزشکی و پیراپزشکی

۲. تعداد مجلات علمی در هر یک از حوزه‌های مختلف موضوعی در سال‌های مورد بررسی با توجه به نمودار ۱ ملاحظه می‌شود که در سال‌های مورد بررسی، مجلات علمی تقریباً در موضوع‌های ثابتی منتشر شده‌اند و در بسیاری از رده‌های اصلی و رده‌های فرعی رده‌بندی دهمی دیویی مجله‌ای علمی منتشر نشده است. تعداد مجلات علمی منتشر شده در

موضوع‌های مختلف اندک هستند و معمولاً به یک تا سه عنوان مجله محدود می‌شوند. بیشترین سهم مجلات علمی به ترتیب متعلق به موضوع‌های "کشاورزی و فنون مربوطه" و "مهندسی و عملیات وابسته" است که در تمام سال‌های مورد بررسی دارای مجله علمی بوده‌اند. کمترین سهم به ترتیب متعلق به موضوع‌های "زیست‌شناسی" و "زمین‌شناسی" است که با یک عنوان مجله در یک و دو سال اخیر منتشر شده‌اند.

۳. وضعیت انتشار به موقع مجلات علمی در سال‌های مورد بررسی

نتایج بدست آمده حاکی از آن است که در سال‌های ۱۳۷۰ - ۱۳۶۳ با افزایش تعداد مجلات علمی، بر تعداد مجلات علمی به موقع منتشر شده افزوده می‌شود. از آن به بعد انتشار به موقع مجلات علمی روند ثابتی را طی نمی‌کند و درصد انتشار به موقع مجلات علمی در سال‌های مورد بررسی دارای نوسان است. به طور کلی حدود ۶۰ درصد از مجلات علمی به موقع منتشر شده‌اند.

۴. زبان‌های مورد پوشش مجلات علمی در سال‌های مورد بررسی

اطلاعات جدول ۲ نشانگر آن است که مجلات علمی به زبان فارسی بیشترین تعداد را دارا می‌باشند. از میان مجلات علمی منتشر شده به یک زبان خارجی، مجلات انگلیسی زبان بیشترین تعداد را دارند، و از میان مجلات دوزبانه یا چندزبانه بیشترین تعداد متعلق به مجلات دو زبانه فارسی - انگلیسی است.

۵. فاصله انتشار مجلات علمی در سال‌های مورد بررسی

جدول ۳ حاکی از آن است که بیشترین تعداد مجلات علمی با فاصله انتشار "فصلنامه" منتشر شده‌اند. مجلات علمی با فاصله انتشار "۴ ماهه" و "گاه‌به‌گاه" در سال‌های محدودی منتشر شده‌اند و منحصر به یک عنوان بوده‌اند. مجله علمی با فاصله انتشار "ماهانه" وجود ندارد.

۶. شمارگان مجلات علمی کشور در سال‌های مورد بررسی

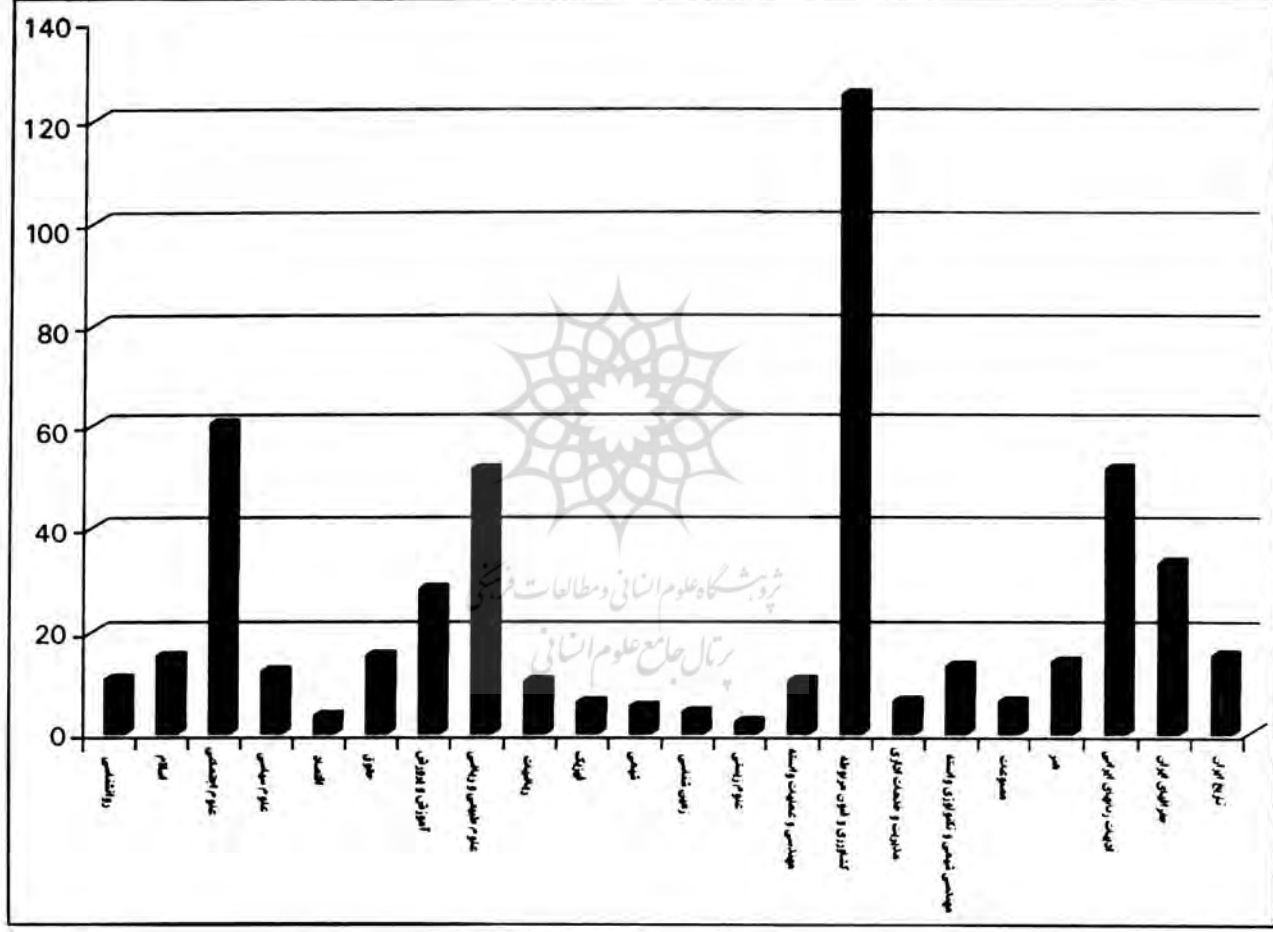
نتایج بدست آمده حاکی از آن است که شمارگان "۱۰۰۰ نسخه" و "۱۵۰۰ نسخه" بیشترین شمارگان در میان مجلات علمی بوده‌اند و شمارگان "۵۰۰۰ نسخه به بالا" تنها برای یک عنوان مجله در سال‌های محدودی وجود داشته است. از سال ۱۳۷۴ به بعد مجلات علمی با شمارگان بالاتر از ۳۰۰۰ نسخه در کشور وجود نداشته است.

جدول ۲. توزیع فراوانی زبان‌های مورد پوشش مجلات علمی کشور به تفکیک در سال‌های ۱۳۶۳-۱۳۷۷

مجلات سال	فارسی	انگلیسی	فرانسه	فارسی - انگلیسی	عربی - انگلیسی	فرانسه - انگلیسی	فارسی - انگلیسی - عربی	فارسی - انگلیسی - فرانسه - آلمانی	جمع
۱۳۶۳	۲	—	—	—	—	—	—	—	۳
۱۳۶۴	۱۳	۲	—	—	—	—	—	—	۱۹
۱۳۶۵	۱۹	۳	—	—	—	—	—	—	۲۷
۱۳۶۶	۲۲	۳	—	—	—	—	—	—	۳۲
۱۳۶۷	۲۸	۴	۱	—	—	—	—	—	۴۱
۱۳۶۸	۲۹	۶	۱	—	—	—	—	—	۴۴
۱۳۶۹	۳۱	۵	۱	—	—	—	—	—	۴۸
۱۳۷۰	۲۸	۶	۱	—	—	—	—	—	۴۹
۱۳۷۱	۲۷	۶	۱	—	—	—	—	—	۴۸
۱۳۷۲	۲۵	۶	۱	—	—	—	—	—	۴۷
۱۳۷۳	۲۵	۸	۱	—	—	—	—	—	۴۷
۱۳۷۴	۲۳	۸	۱	—	—	—	—	—	۴۷
۱۳۷۵	۲۷	۸	۱	—	—	—	—	—	۵۰
۱۳۷۶	۳۳	۸	۱	—	—	—	—	—	۵۶
۱۳۷۷	۳۸	۸	۱	—	—	—	—	—	۶۱

مأخذ: فهرست مجلات دارای اعتبار و راهنمای مجلات ایران

* مجلات علمی - پژوهشی بدون احتساب مجلات علمی پزشکی و پیراپزشکی

نمودار ۱. تعداد مجلات علمی منتشر شده در حوزه‌های موضوعی مختلف در سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۸۷

جدول ۳. فاصله انتشار مجلات علمی کشور به تفکیک در سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۶۳

سال	ماهانه	فصلنامه	۴ ماهه	۶ ماهه	سالانه	گاه به گاه	نامعلوم	جمع
۱۳۶۳	-	۲	-	۱	-	-	-	۳
۱۳۶۴	-	۱۰	-	۳	۱	-	۵	۱۹
۱۳۶۵	-	۱۱	۱	۲	۴	-	۹	۲۷
۱۳۶۶	-	۱۷	۱	۵	۱	-	۸	۳۲
۱۳۶۷	-	۲۳	۱	۹	۱	۱	۶	۴۱
۱۳۶۸	-	۲۲	۱	۱۲	۲	۱	۶	۴۴
۱۳۶۹	-	۲۳	-	۱۲	۲	۱	۶	۴۴
۱۳۷۰	-	۲۱	-	۱۷	۲	۱	۸	۴۹
۱۳۷۱	-	۲۰	-	۱۷	۲	۱	۸	۴۸
۱۳۷۲	-	۲۰	-	۱۶	۲	۱	۸	۴۷
۱۳۷۳	-	۲۲	-	۱۵	۳	۱	۶	۴۷
۱۳۷۴	-	۲۴	-	۱۳	۲	-	۸	۴۷
۱۳۷۵	-	۲۵	-	۱۳	۱	-	۱۰	۵۰
۱۳۷۶	-	۲۷	-	۱۵	۲	-	۱۲	۵۶
۱۳۷۷	-	۲۹	-	۱۵	۲	-	۱۵	۶۱

مأخذ: فهرست مجلات دارای اعتبار علمی در راهنمای مجلات ایران

۷. وضعیت مجلات علمی دارای عنوان به زبان انگلیسی و فرانسه در سال‌های مورد بررسی با افزایش سال‌های مورد بررسی به تدریج بر تعداد مجلات علمی دارای عنوان انگلیسی افزوده شده است. به طور کلی ۴۹ درصد از مجلات علمی در سال‌های مورد بررسی دارای عنوان انگلیسی بوده‌اند.

تعداد مجلات علمی با عنوان فرانسه در سال‌های مورد بررسی ثابت بوده و به طور کلی در سال‌های مورد بررسی ۵/۸ درصد از مجلات علمی دارای عنوان فرانسه بوده‌اند.

۸. وضعیت مجلات علمی دارای چکیده انگلیسی در سال‌های مورد بررسی تا سال ۱۳۷۰ با افزایش تعداد مجلات علمی، بر تعداد مجلات دارای چکیده انگلیسی افزوده شده، در سال‌های ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۴ تعداد مجلات دارای چکیده ثابت مانده و از آن به بعد افزایش داشته است. به طور کلی در سال‌های مورد بررسی حدود ۱۴ درصد از مجلات علمی دارای چکیده انگلیسی بوده‌اند.

۹. وضعیت مجلات علمی دارای شماره استاندارد بین‌المللی پیاپیها در سال‌های مورد بررسی در سال‌های مورد بررسی به تدریج بر تعداد مجلات علمی دارای شماره استاندارد بین‌المللی

پایاندها افزوده شده است. به طور کلی ۲۴ درصد از مجلات علمی دارای شماره استاندارد بین‌المللی پایاندها هستند.

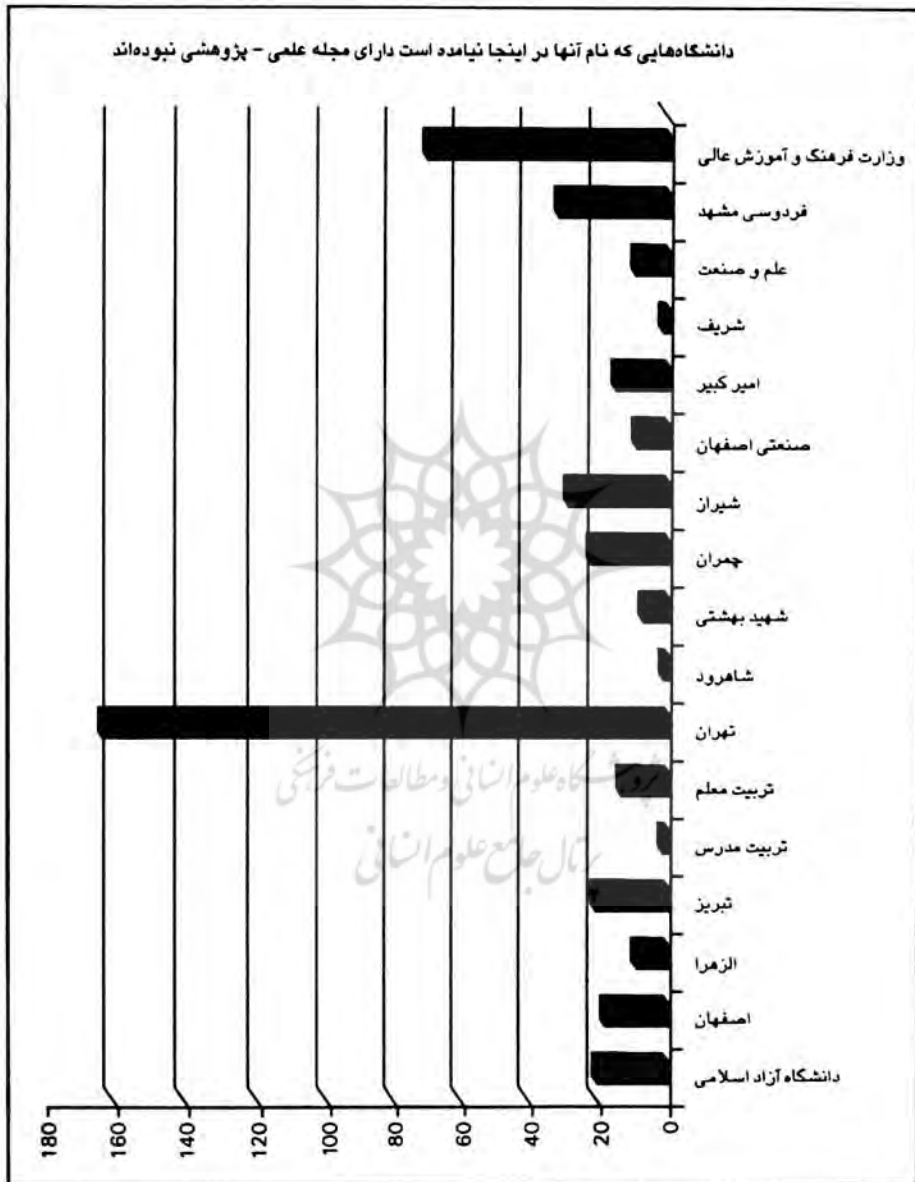
۱۰. میزان مشارکت وزارت فرهنگ و آموزش عالی و دانشگاه‌های کشور در انتشار مجلات علمی در سال‌های مورد بررسی

بر اساس اطلاعات مندرج در جدول ۴، با افزایش سال‌های مورد بررسی تا ۱۳۷۰ به تدریج بر تعداد مجلات علمی منتشر شده توسط وزارت فرهنگ و آموزش عالی و دانشگاه‌ها افزوده شده، در سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۵ تقریباً ثابت بوده و از آن به بعد افزایش داشته است. در سال‌های مورد بررسی ۸۰ درصد از مجلات علمی کشور توسط وزارت فرهنگ و آموزش عالی و دانشگاه‌ها منتشر شده است.

جدول ۴. میزان مشارکت وزارت فرهنگ و آموزش عالی و دانشگاه‌های کشور در انتشار مجلات علمی در سال‌های ۱۳۶۳-۱۳۷۷

مجلات سال	کل مجلات علمی کشور	مجلات علمی منتشر شده توسط وزارت فرهنگ و دانشگاه‌ها	نسبت درصد
۱۳۶۳	۳	۳	۱۰۰
۱۳۶۴	۱۹	۱۵	۷۹
۱۳۶۵	۲۷	۲۰	۷۴
۱۳۶۶	۳۲	۲۶	۸۱
۱۳۶۷	۴۱	۳۳	۸۰
۱۳۶۸	۴۴	۳۶	۸۱/۸
۱۳۶۹	۴۸	۳۹	۸۱/۲
۱۳۷۰	۴۹	۴۰	۸۱/۶
۱۳۷۱	۴۸	۳۹	۸۱
۱۳۷۲	۴۷	۳۸	۸۰/۸
۱۳۷۴	۴۷	۳۸	۸۰/۸
۱۳۷۵	۵۰	۴۰	۸۰
۱۳۷۶	۵۶	۴۴	۷۸/۵
۱۳۷۷	۶۱	۴۷	۷۷

مأخذ: فهرست مجلات دارای اعتبار علمی در راهنمای مجلات ایران

نمودار ۲. میزان تولید مجلات علمی توسط وزارت فرهنگ و آموزش عالی و هر کدام از دانشگاهها بر سالهای ۱۳۶۳ - ۱۳۷۷

۱۱. میزان تولید مجلات علمی توسط وزارت فرهنگ و آموزش عالی و هر کدام از دانشگاه‌ها در سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۶۳

اطلاعات بدست آمده حاکی از آن است که بیشترین سابقه انتشار مجلات علمی به ترتیب متعلق به دانشگاه شهیدچمران، امیرکبیر و فردوسی مشهد (۱۵ سال) و سپس دانشگاه‌های آزاد اسلامی، تهران، شیراز، و صنعتی اصفهان (۱۴ سال)، و کمترین سابقه انتشار به ترتیب متعلق به دانشگاه تربیت مدرس (۳ سال)، و دانشگاه شاهد، صنعتی شریف (۴ سال) بوده است.

همان طور که در نمودار ۲ ملاحظه می‌شود بیشترین تعداد مجلات علمی منتشر شده به ترتیب متعلق به دانشگاه تهران و وزارت فرهنگ و آموزش عالی و کمترین تعداد متعلق به دانشگاه‌های تربیت مدرس، شاهد و صنعتی شریف است که در سه و چهار سال اخیرا اقدام به انتشار مجله علمی نموده‌اند.

۱۲. شرایط لازم جهت ورود مجلات علمی به نمایه‌های بین‌المللی مورد بررسی
اطلاعات جدول ۵ نشانگر آن است که شرایط لازم جهت ورود مجلات علمی به نمایه‌های بین‌المللی شامل دو مشخصه اصلی زیر است:

۱- اعتبار علمی مجله

۲- انتشار به زبان خارجی

جدول ۵. شرایط لازم جهت ورود مجلات علمی به نمایه‌های بین‌المللی در سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۶۳

نام نمایه	شرایط لازم جهت ورود مجلات
Agrindex	عضویت کشور در سازمان خواربار جهانی FAO + یک مرکز هماهنگ‌کننده در کشور + انتشار مجله در موضوعات تحت پوشش به زبان انگلیسی یا چند زبانه، یا انتشار مجله با چکیده مقالات به انگلیسی + اعتبار علمی مجله
Applied Science and Technology Index	اعتبار علمی مجله + انتشار مجله در موضوعات تحت پوشش به زبان انگلیسی
Humanities Index	انتشارات دنیای اسلام به زبان‌های اروپایی
Science Citation Index	اعتبار علمی مجله + انتشار مجله در موضوع‌های تحت پوشش به زبان‌های اروپایی یا انتشار مجله با چکیده انگلیسی + انتشار به موقع
Social Science Citation Index	اعتبار علمی مجله + انتشار مجله در موضوع‌های تحت پوشش به زبان‌های اروپایی یا دارای چکیده انگلیسی + انتشار به موقع
Social Science Index	اعتبار علمی مجله + انتشار مجله در موضوع‌های تحت پوشش به زبان انگلیسی

۱۳. میزان انعکاس مجلات علمی در نمایه‌های بین‌المللی در سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۶۳

با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود که از کل مجلات واجد شرایط ورود، ۸۴ درصد در اگریندکس، ۱۶/۶ درصد در نمایه مهندسی، و ۴ درصد در ایندکس

اسلامیکوس منعکس شده‌اند. در نمایه‌های علوم عملی و تکنولوژی، علوم انسانی، استنادی علوم، استنادی علوم اجتماعی و علوم اجتماعی در سال‌های مورد بررسی مجله‌ای منعکس نشده است.

جدول شماره ۶. میزان انعکاس مجلات علمی در نمایه‌های بین‌المللی مورد بررسی در سال‌های

۱۳۶۳-۱۳۷۷

نام نمایه بین‌المللی	تعداد مجلات علمی واجد شرایط	تعداد مجلات منعکس شده	درصد
اگریندکس	۲۵	۲۱	۸۴
نمایه علوم عملی و تکنولوژی	۲۳	۰	۰
نمایه مهندسی	۱۸	۳	۱۶/۶
نمایه علوم انسانی	۱۱	۰	۰
ایندکس اسلامیکوس	۵۰	۲	۴
نمایه استنادی علوم	۵۳	۰	۰
نمایه استنادی علوم اجتماعی	۱۵	۰	۰
نمایه علوم اجتماعی	۱۱	۰	۰

بحث و نظر

در پاسخ به اولین قسمت این پژوهش مشاهده شد که مجلات علمی ایران از نظر تعداد، پوشش موضوعی، انتشار به موقع، زبان، شمارگان، و چکیده انگلیسی در شرایط مناسبی قرار ندارند. مجلات علمی تنها ۱۰ درصد از مجلات کل کشور را شامل می‌شوند و این تعداد به هیچ وجه با تعداد دانشجویان، دانشگاهها، و پژوهشگران ایرانی تناسب ندارد. در سال ۱۳۷۱ تعداد دانشگاهها و مؤسسات پژوهشی کشور اعم از دولتی و غیردولتی ۵۸۵ مؤسسه بوده (حری، ۱۳۷۸، ص ۸)، در صورتیکه تعداد مجلات علمی در همان سال فقط ۴۸ عنوان است. در پاسخ به قسمت دوم پژوهش مشاهده شد:

۱. تقریباً تمامی مجلات علمی واجد شرایط (به جز کشاورزی) در نمایه‌های بین‌المللی منعکس نشده‌اند.

۲. بیش از ۸۰ درصد از مجلات علمی کشاورزی در اگریندکس منعکس شده‌اند. شاید علت این امر فعالیت مرکز اطلاعات و مدارک علمی به عنوان رابط آگریس در ایران باشد که مدارک را به آگریس منعکس کرده است. حال این سؤال مطرح می‌شود که مشکل اصلی عدم انعکاس مجلات در چیست؟ با آنکه تعدادی از مجلات علمی شرایط ورود به نمایه‌ها را دارا هستند چرا در نمایه‌ها وارد نشده‌اند؟ یا یافته‌هایی که از پژوهش بدست آمده دلایل علمی را می‌توان موارد زیر بیان کرد:

۱. ضعف کمی و کیفی مجلات علمی بدلیل

پائین بودن کیفیت علمی مجلات

دکتر حری در این مورد می‌نویسد رویارویی با انبوه مجلاتی که فرضاً کلیهٔ وجوه علمی را رعایت کرده باشند، نمایه‌ها را که طبعاً باید از میان این انبوه به بهگزینی پردازند و می‌دارد که مجرای ارزشگذاری علمی را تنگتر کنند و مجلاتی را که از اعتبار علمی بیشتری برخوردارند برگزینند. مجلات علمی کشور که تأیید علمی - پژوهشی از کمیسیون بررسی نشریات را دریافت کرده‌اند از نظر مرتبه علمی و ارزش محتوایی با هم متفاوتند و ضوابطی روشن و گویا برای ارزشگذاری علمی مجلات وجود ندارد (حری، ۱۳۷۶).

- نداشتن سیاست تحریریه

مجلات علمی کشور دارای خط‌مشی و سیاست تحریریه ثابتی نیستند، نسبت مقالات ترجمه شده به مقالات تألیفی، میزان اخبار، آگهی، و... کاملاً ثابت نیست و این امر باعث شده است که اعتبار برخی از مجلات علمی در ارزیابی‌های مجدد تنزل پیدا کند.

- روشن نبودن مخاطب

اکثر مجلات علمی مقاله‌های مختلف و مخلوط عرضه می‌کنند و مخاطب مشخص ندارند. مثلاً مجلهٔ دانشکده فنی دانشگاه تهران یا امیرکبیر در تمام زمینه‌های مهندسی مقاله دارند و گروه تخصصی مشخص را در نظر ندارند

- نداشتن هیأت تحریریه، سردبیر و داوران متخصص برای کنترل روشن‌شناسی و صحت علمی مقالات، سردبیران و داوران مجلات علمی به دلیل ندیدن آموزش و نخواندن مقالات انتقادی قادر به دیدن معایب مقالات نیستند، از طرفی چون کیفیت ارجاعات مقالات ضعیف است کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرند. در نتیجه روش‌ها و مطالب علمی آنها کنترل نمی‌شود. - زبان مجلات: اگر مجلات علمی به زبان فارسی منتشر می‌شوند، حدود ۲۰ درصد چکیده انگلیسی دارند و حضور زبان غالب در مجامع علمی ندیده گرفته می‌شود.

- عدم انتشار به موقع مجلات علمی: به دلیل اشتغال زیاد صاحبان امتیاز مجلات، هزینه سنگین چاپ، فروش کم، و نداشتن رابطه علمی با مراکز علمی و آموزشی، و توزیع نامناسب اکثر مجلات علمی به موقع منتشر نمی‌شوند.

- عدم تجربه سردبیران مجلات علمی: طبق تحقیقات نیمی از سردبیران مجلات علمی در شروع انتشار هیچ‌گونه تجربه‌ای در انتشار مجلات علمی نداشته‌اند.

- فقدان تجربه مستمر در انتشار مجلات علمی در ایران: متوسط عمر مجلات در کشور ۶ سال ذکر شده و اکثر مجلات علمی بعد از چند شماره در همان سال اول انتشار تعطیل می‌شوند. عمر کوتاه مجلات علمی در کشور سبب عدم تمایل جدی پژوهشگران ایرانی به نشر مقالات در نشریات داخلی شده است.

- عدم توزیع مجلات علمی در خارج از کشور
- نبودن معیارهای ارزشیابی درست برای پذیرفتن مقالات در مجلات
- ۲. ضعف مقالات علمی بدلیل
 - نوشته نشدن مقالات در چارچوب منطقی و پذیرفته شده بین‌المللی (دافت^۱، ۱۹۹۵).
 - مؤلف‌گرا بودن مقالات
 - مبهم بودن عنوان
 - نداشتن چکیده
 - کامل نبودن مقدمه
 - عدم توجه به روش شناسی
 - کامل نبودن بحث و تجزیه و تحلیل
 - عدم رعایت دقت و صحت در استفاده از منابع و مآخذ
- ۳. ضعف نهادهای پژوهشی: ضعف مراکز علمی و دانشگاهی بر کیفیت مجلات علمی اثر می‌گذارد چون منبع تغذیه مجلات علمی کنش‌های علمی جامعه است.
- ۴. ضعف انجمن‌های علمی
- ۵. عدم وجود نقد ادبی و علمی
- ۶. ضعف نویسندگان مقالات علمی در نوشتن مقالات به انگلیسی
- ۷. مشکلات حقوقی
- ۸. ارسال مقالات تحقیقی توسط پژوهشگران به مجلات علمی بین‌المللی به جای ارسال به مجلات علمی داخلی
- ۹. نبودن دفتر یا مرکزی برای انعکاس دستاوردهای علمی
- ۱۰. تعصب‌ها و موانعی که به وسیله ناشران نمایه‌های بین‌المللی ایجاد می‌شود

پیشنهادها

- الف. پیشنهادها برای بهینه‌سازی و رفع ضعف مجلات علمی و انعکاس بیشتر در نمایه‌های بین‌المللی امکان ارتقاء کیفیت و کمیت مجلات علمی از راه‌های زیر امکان‌پذیر است:
- برگزاری دوره‌های آموزشی برای سردبیران مجلات و تقویت بنیه علمی نویسی آنها؛
 - آگاه کردن صاحبان امتیاز مجلات علمی به اهمیت انعکاس مجلات در نمایه‌های بین‌المللی؛

- تدوین شیوه نامه‌ای جامع برای مجلات علمی که در آن کلیه اجزاء روشن شده باشد؛
- انتشار مجلات علمی به زبان‌های خارجی یا دارای چکیده مقالات به زبان غالب بین‌المللی؛
- همکاری در تبادل اطلاعات نوین علمی با مؤسسات علمی و تحقیقاتی داخل و خارج؛
- دعوت از پژوهشگران و ویرایشگران و سردبیران خارجی برای شرکت در هیأت تحریریه مجلات علمی؛

- اعطاء جوایز به مجلات علمی دارای استانداردهای بین‌المللی؛
- چاپ نتایج تحقیقات محلی در مجلات؛
- توزیع مجلات علمی در خارج از کشور؛
- انتشار به موقع مجلات؛
- ارسال مقالات بدون نام برای ارزشیابی و پذیرش؛
- دادن جوایز به محققان در صورت چاپ مقالات در مجلات تحت پوشش نمایه‌های بین‌المللی؛
- برگزاری کلاس‌های روش تحقیق، شیوه نگارش مقالات علمی، زبان انگلیسی، ویراستاری و چکیده نویسی برای استادان عضو هیئت علمی؛
- فراهم کردن امکانات بهره‌گیری از مجلات علمی تخصصی؛
- تشکیل انجمن‌های علمی در محیط‌های دانشگاهی؛
- فراهم کردن شرایط سهل و آسان برای انتشار مجلات علمی؛
- کمک دولت به مجلات علمی خصوصاً در مورد نشریات غیردولتی؛
- تشویق مؤسسات خصوصی، کارخانه‌ها و شرکت‌های صنعتی به پژوهش در زمینه‌های تخصصی؛

- خرید مجلات علمی منتشر شده توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و وزارت فرهنگ و آموزش عالی برای کتابخانه‌های عمومی و دانشگاهی؛
- ایجاد واحدی در معاونت پژوهشی دانشگاهها برای جمع‌آوری، ترجمه، و استاندارد کردن نتایج تحقیقات؛

- ایجاد مرکزی جهت بازبینی و ارزیابی محتوای کمی و کیفی مجلات علمی کشور و ارسال آنها برای درج در نمایه‌های بین‌المللی؛
- داشتن دو نمایه داخلی که صرفاً به نمایه کردن مجلات علمی مراکز آموزشی و پژوهشی کشور بپردازد. یکی به زبان فارسی و دیگری به زبان انگلیسی، و ارسال نمایه انگلیسی به طور مستمر به مراکز علمی دنیا و دفاتر نمایه‌های بین‌المللی؛
- شرکت پژوهشگران و دست‌اندرکاران نشر مجلات علمی در دوره‌های مختلف خارج از کشور؛

- دعوت از یونسکو برای ارزشیابی و اظهار نظر در مورد مجلات علمی کشور؛

ب - پیشنهادهایی برای مشارکت بیشتر مجلات علمی در عرصه علم جهانی

۱. انعکاس اطلاعات مجلات علمی کشور در اینترنت؛
۲. انعکاس اطلاعات مجلات علمی کشور در دیسک‌های فشرده موضوعی و بانک‌های اطلاعاتی سازمان‌های بین‌المللی؛

مآخذ

۱. اعتماد، شاپور (۱۳۷۳). "تصویر علمی ایران در جهان"، *اطلاع‌رسانی*، دوره دهم (جدید) شماره ۴، (بهار).
۲. خری، عباس (۱۳۷۸). *اطلاع‌رسانی، نگرش‌ها و پژوهش‌ها*. تهران: نشر کتابدار.
۳. خری، عباس (۱۳۷۶). "نمایه‌ها به عنوان ملاک‌های ارزشگذاری نوشته علمی"، در *مجموعه مقالات همایش روش‌شناسی و فنون تحقیق*، تهران: دانشگاه تهران.
۴. ستار، رحمان؛ ۱. (۱۳۶۵). "انعکاس انتشارات اسلامی در چند نمایه"، ترجمه عباس خری، *نشریه علوم تربیتی*، سال ۹، شماره ۱-۴.
۵. سرپلویکی، محمد (۱۳۷۴). "طرح بررسی انتشارات مقالات شبمی ایران در مجلات بین‌المللی (۱۳۷۲-۱۳۵۲)". *نامه فرهنگستان*، شماره دوم، سال دوم.
۶. صراف‌زاده، مریم (۱۳۷۸). "بررسی سهم ایران در تحقیقات کشاورزی جهان: سنجش کتابشناختی بانک‌های اطلاعاتی AGRIS، AGRICOLA و CAB از ابتدا تا سال ۱۹۹۷". پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی.
۷. "عوامل ضعف مجلات علمی در ایران"، گفتگو (۱۳۷۴). *رهیافت*، شماره هشتم، (بهار).
۸. کوکر، براندا (۱۳۷۴). "ویرایش مقالات علمی"، ترجمه فاطمه فراهانی، *رهیافت*، شماره یازدهم، (زمستان).
۹. کیا، علی اصغر (۱۳۷۰). "عوامل مؤثر بر انتشار و عدم انتشار نشریات علمی در ایران"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
۱۰. گزارش کمیسیون خاص شورای پژوهش‌های علمی کشور در مورد "وضع مجلات علمی در ایران" (۱۳۷۴). *رهیافت*، شماره هشتم، (بهار).
۱۱. گفت‌وگو درباره مجله‌های علمی "میزگرد" (۱۳۶۴). *نشر دانش*، سال پنجم، شماره ششم، (مهر و آبان).
۱۲. مجتهدزاده، مهشید (۱۳۷۷). "بررسی وضعیت مقالات علوم پایه فهرست شده محققان مقیم ایران در SCI و SSCI در سال ۱۳۷۵ / ۱۹۹۶". *رهیافت*، شماره هجدهم، (بهار و تابستان).
۱۳. محسنیان‌راد، مهدی (۱۳۷۲). "نگاهی به مطبوعات ایران در مقایسه جهانی"، *رسانه*، سال چهارم، شماره چهارم، (زمستان).
۱۴. محسنیان‌راد، مهدی؛ جعفری، سید جعفر (۱۳۷۰). "بررسی مسائل مجلات علمی در جهان سوم با تأکید بر ایران"، *رسانه*، سال دوم، شماره دوم، (تابستان).
۱۵. مضطرزاده، فتح‌الله (۱۳۷۴). "وضعیت فعلی مجلات علمی ایران"، *رهیافت*، شماره هشتم، (بهار).

1. *Agrindex* (1984-1998). Rome: FAO (AGRIS).
2. *Applied Science and Technology Index* (1984-1998). New York: Wilson.
3. Daft, R.L. (1995). "Why I recommended that manuscript be rejected and what you can do about it". *Publishing in the organization sciences*, eds.L.L.cummings and P.J.Frost. Thousand Oaks, CA: Sage.
4. Gibbs, w.w. (1995). "Lost science" *American Scientific*. (August).
5. Gorman, C.E & Breen, Eileen (1999). "Library and Information Science Journal in the Asian context" in the 65th IFLA Council and General Conference, August 20-28, 1999.
6. *Humanities Index* (1984-1998). New York, wilson.
7. *Index Islamicus* (1984-1998). Compiled by J.D Pearson with assistance of Julia F. Ashton. London: Mansell.
8. Klimley, S. (1994). "Limitation of Science citation Index data in evaluating Journals and Scientists in Geology" in the proceedings of 25th meeting of Geoscience Information society. Edited by Connie Wick. Boston; Massachusets, 28 oct. 1993.Geoscience Information Society, Alexandria, Virginia.
9. Kortelainen, K. (1995) "International visibility of Northern Journals: a citation study of finnish scientific and scholarly periodicals" in the proceeding of the 15th polar libraries colloquy Biopolar Information initiatives: the need of the polar research, cambridge, 3-8 July 1994. Edited by D.W.H. walton and C.M Philips; Bluntishen UK, Bluntishen Books for polar libraries colloquy steering committe.
10. Lindsey, D (1978). *The scientific publication system in social*. Sanfrancisco: C.A: Jossey _ Bass.
11. Schwartz, C.A (1997). "Rise and fall of uncitedness" *College & Research Libraries*, vol.58, no.1.
12. *Science Citation Index* (1984-1998). Philadelphia, Institute for Scientific Information.
13. *Social Science Index* (1984-1998). New York: Wilson.